

*ШКОЛЫ, НАПРАВЛЕНИЯ,
ДОСТИЖЕНИЯ*

---

*Ю. О. Карпенко, Л. Ф. Фоміна, М. І. Зубов,
В. М. Калінкін*

ОДЕСЬКА ОНОМАСТИЧНА ШКОЛА

Укладач. Публікація матеріалів, що висвітлюють діяльність Одеської ономастичної школи, засновником і керівником якої більше сорока років був видатний вчений доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України Ю. О. Карпенко планувалася як продовження розмови, розпочатої у попередньому випуску «Λογος ὄνομαστικῆ» про одну з перших на теренах України потужну Чернівецьку ономастичну школу, до діяльності якої, організації й розвитку досліджень, поширення напрямів вивчення онімії мав відношення впродовж близько двадцяти років лідер і цієї групи вчених Юрій Олександрович Карпенко. Планувалася як знак поваги до ювіляра, бо на той час ономасти України, учні й шанувальники наукового і людського таланту Ю. О. Карпенка – яскравої особистості у всьому, чого він торкався, – готувалися до святкування 80-річного ювілею вченого. На жаль, нещадна хвороба забрала життя Юрія Олександровича невдовзі після ювілею. Це була важка втрата для всієї української ономастики. Багато планів, ідей і задумів Юрія Олександровича залишилися незавершеними. Певних, а інколи і кардинальних змін зазнала й наша праця, у тому числі й на ниві видання журналу «Λογος ὄνομαστικῆ», в якому Юрій Олександрович працював як активний член редакційної колегії й постійний автор.

Вже попередній випуск журналу вийшов після кончини Ю. О. Карпенка, і редколегія багато зробила для того, щоб створити постійну рубрику журналу «Школи, направления, достижения» і, попри всі негаразди, опублікувати матеріал про працю чернівецьких ономастів в цілому і про той час, коли керував їх діяльністю Ю. О. Карпенко.

Публікуючи цей матеріал, ми, як і в попередньому, знову звертаємося до живого слова класика ономастичних досліджень, до оцінок і спогадів його учнів і колег.

Отже, Одеська ономастична школа.

Жодна лінгвістична школа (відповідно – й жодна ономастична) не виникла на пустому місці й не існувала у вакуумі. Це добре розумів Юрій Олександрович Карпенко і саме такий підхід до осмислення причин і поведінки для зародження й подальшого розвитку осередків науковців, яких об'єднують загальні інтереси, продемонстрований ним в останніх матеріалах, підготованих для журналу «Λογος ὄνομαστικῆ». Але це не єдине, що привертає увагу в його статтях. Зовсім не випадково, а дійсно заслужено був він членом-кореспондентом Академії наук України, бо мислив завжди по-державному широко і по-науковому мудро, бачив не лише власне, а й добре орієнтувався в оточуючому науковому контексті (або, як новомодно кажуть зараз, дискурсі), завжди був відкритий до сприйняття, осмислення й адаптації до потреб ономастики нових

методів дослідження. Все це читачі журналу знайдуть у роздумах Ю. О. Карпенка про появу та розгортання ономастичних розвідок в Одесі, про виникнення Одеської ономастичної школи, у міркуваннях вченого про шлях у майбутнє науки про власні імена. Одеський “колаж” складений зі статей Ю. О. Карпенка «Становлення і розвиток одеської ономастичної школи», Л.Ф. Фоміної та, М. І. Зубова «Одеська ономастична школа» та окремих цитатів невеличкої серії статей В. М. Калінкіна «С точки зрення Ю. А. Карпенко». Щоб зробити міцнішим зв'язок між двома розмовами про діяльність Ю. О. Карпенка, частково збережена структура розмови про Чернівцьку ономастичну школу.

ДЖЕРЕЛА І ЗАСАДИ

Укладач. Жити на теренах Одеської області і, ширше, Північного Причорномор'я (або Надчорномор'я), і не звертати увагу на його розмаїту й оригінальну онімію, мабуть, неможливо. Саме тому за багато років до створення університету в м. Одеса, яке було засноване на історичних територіях, де завжди точилася боротьба за володіння місцем, що відповідало усім вимогам до морських портів і займало ключову позицію на перетині земних і морських торгових шляхів, уже існували умови для розвитку зацікавлення онімією. І хоч здебільшого степовий характер «Дикого поля», а пізніше – Новоросії, не був найкращою “колискою” для формування розвинутої ландшафтної ороніміїної системи, багата онімія все ж таки існувала й розвивалася. Значну історичну й лінгвістичну цінність мала гідронімія краю, розмаїтий етнічний склад невеличких поселень сприяв “строкатості” їх назв, “підштовхував” до взаємодії антропоніміїних підсистем і т.і. Розвиток освіти й науки краю також мав неабияке значення для появи ономастичних зацікавлень. Адже ще в 1818 році тут почав працювати другий у Росії Новоросійський (Рішельєвський) ліцей, який згодом був перетворений на Одеський (Імператорський Новоросійський) університет.

Ю.О. Карпенко. Слід сказати, що ономастика почала розроблятися в Одесі ще в середині XIX ст., відколи тут з'явилися наукові заклади. Вже в першому з них, Одеському товаристві історії та старожитностей (1839–1922), у першому ж томі його Записок, що вийшли в 1844 р., були опубліковані статті М. Надеждіна «Геродотова Скифия, объясненная через сличение с местностями» та «О местоположении древнего города Пересечина, принадлежавшего народу угличам», Н. Мурзакевича «Поездка на остров Левки или Федониси в 1841 г.», а також “одеського Геродота” А. Скальковського «Сравнительный взгляд на Очаковскую область в 1790 – 1840 годах». В кожній з них більш чи менш докладно, але зачіпаються й проблеми ономастики, передусім то-

поніміки. В другому томі ономастично забарвлених робіт було не менше, в тім числі важлива для кожного дослідника онімії Одещини, Криму та прилеглих територій стаття архімандрита Гавриїла «Хронологическо-историческое описание церковей епархии Херсонской и Таврической» [18, 19]

А в Імператорському Новоросійському університеті, заснованому в 1865 р. зачинателем ономастичних досліджень слід визнати декана історико-філологічного факультету професора Віктора Івановича Григоровича, що опублікував кілька краєзнавчих робіт, виявив великий інтерес до онімів, а в 1876 р. в 20-му томі «Записок Новоросійського університету» опублікував «Отчет о поездке в С.-Петербург», де описав аналітичну частину віднайденого ним атласу Очаківської землі де Волана, опублікувавши одну карту та прекрасне джерело – «Ведомость о состоящих в уезде Тираспольском казенных и владельческих дачах» 1795 р. [12]. У ряді своїх праць В. І. Григорович спеціально говорить про вагомість власних назв. Його співучасником у початку ономастичних студій став історик Пилип Карлович Брун, теж професор, який уже в першому томі університетських «Записок» (1867 р.) опублікував статтю про мандрівку Івана Шильтбергера з 1394 по 1427 рр., у якій онімічно прокоментував ужиті там назви (написав, наприклад, розлогіий аналіз усіх назв Білгорода-Дністровського в різних мовах) [14]. П. К. Брун звертався до онімії багаторазово.

Укладач. Воєнне й революційне лихоліття на певний час перервало ономастичні розвідки в Одеському університеті. Але вже у середині 20-х років ХХ ст. вони відновилися.

Ю. О. Карпенко. Якийсь ономастичний зсув, пов'язаний передусім з діяльністю доцента Федора Євстафійовича Петруня, відбувся також серед географів Одеси. Завідувач кафедри фізгеографії ОДУ Ф. Петрунь займався з кафедрою фізико-географічним районуванням Причорномор'я і не міг, відповідно до цієї теми, не звернути уваги на географічні назви. Тим паче, що він зацікавився численними картами Причорномор'я XVIII – XIX ст., які просто інтригують своєю топонімією. Це відбулося, в його науковій продукції: «Качибей на старинных картах» (Записки Одесского общества естествоиспытателей. – Одесса, 1928. – Т. 44), «Старовинні шляхи Одещини» (Вісник Одеської комісії краєзнавства, при УАН. Секція соціально-історична. – Одеса, 1929. – Ч. 4 – 5), «Первые русские карты окрестностей Одессы и их физико-географическое содержание». – Труды ОГУ, 1955. – Т. 145, Серия геологических и географических наук. Вып. 3) [21]. М. В. Павлюк слушно зауважив, що наукова, зокрема рукописна спадщина Ф. Є. Петруня «повинна обов'язково враховуватися при розробці ономастики Пн. Надчорномор'я» [18].

ПОЧАТОК

Укладач. Підключення до розмови про Одеську ономастичну школу голосу двох учнів Юрія Олександровича посприє появі інших вимірів проблеми, об'ємному баченню тих аспектів, про які Юрій Олександрович з різних причин не писав. Наприклад, на запитання укладача щодо відсутності у матеріалі будь яких згадувань про М. В. Карпенко Юрій Олександрович спочатку сказав, що ані про дружину, ані про доньку він писати з певних причин не може. Але згодом навіть прислав до редакції лист, у якому не тільки погодився надати відповідну інформацію, а й визнав, що без цих постатей картина розвитку Одеської ономастичної школи була б не лише неповною, а й хибною.

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Научная школа – это содружество ученых, сформировавшихся под эгидой личности – ученого-лидера и разрабатывающих под его руководством выдвинутую им теорию, концепцию или научное направление. Таким лидером и создателем Одесской ономастической школы, одной из сильнейших в Украине, был профессор Юрий Александрович Карпенко.

Начало этому научному содружеству было положено в 1968 году, когда Юрий Александрович, тогда самый молодой в Украине доктор филологических наук, получил предложение от руководства Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова и филологического факультета переехать с семьей в наш город и возглавить новую кафедру общего и славянского языкознания.

Ю. О. Карпенко. На запрошення керівництва Одеського університету я переїхав з родиною до Одеси, щоб завідувати кафедрою загального та слов'янського мовознавства, в 1968 р., можна сказати, вже сформованим ономастом, бо написав і захистив докторську дисертацію «Топонімія Буковини» та опублікував з ономастики (усі з топоніміки) 41 статтю і чотири невеличкі книжки, на які активно й позитивно відгукнулося чимало рецензентів, у тім числі визначний чеський ономаст В. Шмілауер.

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Имея к этому времени большой опыт по сбору и анализу регионального топонимического материала, опубликовав три¹ книги по топонимии горных, центральных и восточных районов Черновицкой области и успешно защитив докторскую диссертацию «Топонимия Буковины» (1967), Юрий Александрович со свойственным ему энтузиазмом приступил к исследованию полиэтничного, исторически многослойного и поэтому пестрого и сложного в

ономастическом отношении региона – Одесской области. Вокруг этого, как сейчас принято говорить, научного проекта объединились все члены вновь созданной кафедры.

Ю. О. Карпенко. Зрозуміло, що я намагався зацікавити ономастиком членів своєї кафедри та всіх філологів узагалі. Раніше на філфаці ОДУ певні ономастичні інтереси виявляли лише доценти Ю. Ф. Касім [15] та М. В. Павлюк [19]. А вже через рік після мого приїзду в Одесу тут у жовтні 1969 р. відбулася IV Республіканська ономастична конференція, підготовку якої очолив Кирило Кузьмич Цілуйко (1908-1981), тоді заступник директора Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР і завідувач відділу історії мови, голова Української ономастичної комісії. Завдяки енергії К. К. Цілуйка ономастична робота в повоєнний час досить широко розгорнулася в багатьох українських ВНЗ, а передусім – в академічному Інституті мовознавства. Від Одеси (власне, від ОДУ) до IV ономастичної конференції опубліковано в збірці тез 23 матеріали, а від Києва – 10 (і від Чернівців – теж 10).

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. В круг ономастов-первопроходцев топонимического освоения Одесщины вошли доценты К. Е. Гагкаев (в дальнейшем доктор филологических наук, профессор), Н. Г. Рядченко, А. Т. Беззенко, преподаватели Г. Ю. Касим (в дальнейшем кандидат филологических наук, доцент), Л. П. Зеленко, Э. Э. Минкевич, аспиранты, соискатели и студенты, многие из которых впоследствии защитили кандидатские диссертации под руководством Ю. А. Карпенко. Результатом этой деятельности был выход в свет в Одессе коллективных работ «Топонимия південно-східної Одещини» (1975), «Топонимия південно-західної Одещини» (1978) и «Гідроніми Нижнього Подністров'я» (1981) (ответственный редактор всех трёх изданий – Ю. А. Карпенко). Опровергая устойчивые представления о позднем славянском освоении этой территории, коллектив авторов убедительно продемонстрировал влияние древних славянских этноязыковых процессов на формирование топонимического ландшафта в этом регионе.

Музой Викторовой Карпенко, супругой Ю. А. Карпенко, был задуман «Антропонимический словарь русских сел Одесщины», о структуре и принципах которого она докладывала на Международной славистической ономастической конференции «Перспективы развития славянской ономастики», проводившейся в Москве 26-28 октября 1976 года, [9, с. 194-202], в которой приняли участие также Ю. А. Карпенко, Н. Г. Рядченко и Л. Ф. Фомина. По проблемам разноязычного антропонимикона Одессы и Одесской области были успешно защищены кандидатские диссертации: *Колесник В. А.* Болгарская

¹ Звернемо увагу на те, що Ю. О. Карпенко пише про «чотири невеличкі книжки» (Укл.).

антропонимия юга Украины (1984), *Зайченко Л. П.* Русский именник г. Одессы. Проблемы развития и взаимодействия (1986), *Касим Е. Ю.* Именник украинского населения Одесщины со второй половины 19 по 80-е годы 20 в. (1986), *Жмурко Д. А.* Развитие русского именника Измаильщины. Сопоставительный анализ (1988), *Брайченко С. Л.* Антропонімічні уподобання мешканців Одеської області України: Лінгвістичний аналіз (1999).

Ю. О. Карпенко. До речі, у матеріалах IV конференції, що вийшли у 1976 р. (те й те опубліковано в Києві зусиллями Інституту мовознавства АН УРСР), від Одеси вміщено 15 матеріалів, від Києва – 6 і від Чернівців – 5. Шоста Республіканська ономастична конференція відбулася в грудні 1990 р. теж в ОДУ. До неї вже зусиллями університету були опубліковані в двох книжках тези, де представлено 52 матеріали з Одеси, 17 з Києва і 12 з Чернівців. Ці кількісні дані засвідчують як загальне зростання ономастичних студій в Україні, так і особливо їх зміцнення в Одесі. Але це тільки статистика, яка нічого не говорить про якість.

Про якість можна судити за тими трьома книжечками, що їх підготувала загітована мною частина кафедри з моєю активною участю. Дві з них присвячено ойконімії: «Топонімія північно-східної Одещини». – Одеса, 1975, 88 с. й «Топонімія південно-східної Одещини». – Одеса, 1978, 83 с. Тут наводяться народні та джерельні форми назв, їх історія та етимологія для всіх наявних та зниклих поселень семи східних районів Одеської області. Підготовлено ще дві такі книжечки, присвячені західним районам області. Однак умови друкування істотно змінилися, тому ці книжечки лежать у рукописах у їх авторів – Г. Ю. Касім («Топонімія південно-західних районів Одещини») та Ю. О. Карпенка («Топонімія північно-західних районів Одещини»). Може, колись удасться надрукувати... У цих невиданих роботах описано ойконімію шести районів Одеської області.

А третя видана книжечка, яка теж мислилася, як початок серії, – «Гідронімія Нижнього Подністров'я» (К. – Одеса: Вища школа, 1981, 112 с.). Вона вже й за форматом є монографією, бо має більше ста сторінок. У всіх трьох книжках Ю. Карпенко написав їх етимологічну частину і склав чимало статей повністю. Дуже активно працювала доц. Г. Ю. Касім, яка привезла з Москви з ЦДВІА СРСР багато копій карт XVIII – XIX ст. і багато працювала над укладанням кожної з трьох названих книжок. У всіх трьох працях взяли також енергійну участь доценти А. Т. Бевзенко та Н. Г. Рядченко. У двох книжках співавторами є й викладачі Л. П. Зеленко та Е. Е. Мінкевич, в одній книжці – проф. К. Є. Гагкаєв та доц. Л. С. Терешко.

РОЗВИТОК

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Достижения одесских ономастов сразу же получили заслуженное признание: «О широте научной тематики одесских ономастов свидетельствовали уже защищенные диссертации: *Стычишина Л. П.* Проблемы пограничной топонимии (на материале междуречья Кодымы и Савранки и прилегающих районов) (1976); *Скляренко А. М.* Закономерности словообразовательной организации ойконимов (на материале украинских и немецких названий населенных пунктов) (1974); *Касим Г. Ю.* Топонимические композиты Северного Причерноморья (1978); *Горожанкина Л. В.* Проблемы динамики топонимической системы (1979)», – писал еще в 1980 году А. С. Стрижак, Председатель Украинской ономастической комиссии, указывая и на другие, еще тогда не защищенные диссертации (К. Б. Зайцевой, Н. И. Зубова, Л. Ф. Фоминой) и на оригинальность их тематики [22, с. 375-376].

Укладач. Багатогранна натура видатного українського ономаста, різнобічність його інтересів, невтримність і енергія, з якими він приступив до формування ономастичної школи, сказалися на всій діяльності його колег, учнів і послідовників. Учні Юрія Олександровича визначають кілька етапів становлення школи і пов'язують їх з переминою кафедр, якими завідував Ю. О. Карпенко на філологічному факультеті Одеського університету. Юрій Олександрович і не заперечував такого розуміння його діяльності на ниві формування ономастичної школи і водночас не погоджувався з цим. В одній з не дуже частих бесід зі мною він казав, що це цілком природно, що, приходячи на посаду завідувача кафедри, керівник обов'язково приносить свої наукові ідеї і шукає серед працівників вже існуючої кафедри прибічників своїх наукових поглядів. «Але я працював на факультеті, де мене добре знали, і завжди серед моїх учнів і прибічників були представники різних кафедр факультету».

Ю. О. Карпенко. До 1971 р. я вивчав виключно топонімію, на якій будував і свої теоретичні роботи. Почавши займатися топонімією ще в Чернівцях (дві перші статті про назви буковинських річок видав у 1958 р.), я до 1967 р. опублікував усього 78 праць, серед яких лише 33 нетопонімічні і взагалі неонімастичні. В Одесі до 2009 р. вийшло 59 робіт з топоніміки і 71 загальнотеоретична робота, у яких теж переважає топонімія, але нерідко представлена і вся онімія. В 1973 р. з'явилася й топонімічна монографія «Топонімія Буковини» (К.: Наук. думка, 1973. – 238 с.), яка побудована на матеріалі докторської дисертації, але відрізняється від неї зокрема історико-етимологічним словником всіх гідронімів Чернівецької області. З топоніміки під моїм керівництвом

успішно захищено шість кандидатських дисертацій О. М. Скляренком (1974), Л. П. Стичишиною (1975), Л. М. Адамовою (1978), Г. Ю. Касімом (1978), Л. В. Горожанкіною (1979), С. А. Красноженом (1984).

До інших розрядів власних назв я почав переходити з 1971 р., коли опублікував першу статтю з астрономіки – «Походження астрономічних назв» [13]. Усього вийшла в мене 31 робота з астрономії, у тім числі великотиражна монографія «Названия звездного неба» у двох виданнях (М.: Наука, 1981, 1985. – 184 с.). Астрономія стала темою двох кандидатських дисертацій, захищених під моїм керівництвом Л. Ф. Фоміною (1981) та Т. Ю. Ковалевською (1994).

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Одесская ономастическая школа в целом характеризуется многовекторностью, широтой охватываемых исследователями ономастических классов. С начала 70-х годов сам Юрий Александрович увлекся изучением происхождения астрономических названий как научных, так и народных, русских и украинских, опубликовал серию статей в различных изданиях, в частности в научно-популярном журнале «Знання та праця», «Українська мова і література в школі», журнале «Мовознавство» и др. В. М. Калинин, посвящая свою статью о космических названиях в творчестве И. А. Бунина Юрию Александровичу, с определенной «тенью улыбки» назвал его «первым космономастом Украины» [7, с. 3]. В 1981 г. в издательстве «Наука» вышла книга, обобщившая многочисленные отдельные статьи и заметки, – «Названия звездного неба» (под редакцией А. В. Суперанской). «Книга, вышедшая тиражом 140 тыс. экземпляров (космическая цифра для нашего времени! – Л. Ф., Н. З.), была встречена с большим интересом. Рецензии на нее появились в «Науке и жизни», «Русской речи», «Земле и Вселенной». По сути дела, книга стала первым обобщающим трудом по астрономике, или космономике (в науке соперничают оба термина – Л. Ф., Н. З.), где детально рассмотрены названия Галактики и звезд, созвездий, планет и их спутников, комет, других небесных тел. Неудивительно, что вскоре потребовалось новое издание, которое появилось в 1985 году и снова быстро исчезло с книжных прилавков» [23, с.13].

Но на то и создается научная школа, чтобы идеи ее основателя подхватывали и развивали его ученики и последователи. Так было и в области космономики. Ряд статей и кандидатскую диссертацию «История русской астрономии (названия созвездий)» на материале памятников письменности, звездных карт и словарей написала Л. Ф. Фомина (1981). Позднее, в 1994 году, выполнена кандидатская диссертация Т. Ю. Ковалевской «Стилистичний потенціал космічних назв в українській поезії 19-20 століть».

Недавно в Москве вышло третье, значительно дополненное, издание «Названий звездного неба!» Так подводится своеобразный итог в изучении этого сегмента проприальной лексики.

Укладач. Навряд чи знайдеться людина, яка б заперечила грандіозний внесок Ю. О. Карпенка у розбудову вітчизняної і світової ономастичної науки. Сформувати дві школи, дати поштовх розвитку кількох напрямків ономастичних досліджень було під силу лише такій людині, яка віддавала всю себе ділу, віддавала, незважаючи на життєві негаразди, незважаючи на те, що справу життя інколи приходилося починати спочатку.

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Второй этап развития Одесской ономастической школы связан с переходом Юрия Александровича на кафедру русского языка в качестве заведующего этой, тогда очень представительной в научном плане кафедры. Происходит значительный приток новых исследователей, расширяется круг привлекаемых для изучения ономастических классов, издаются новые по тематике книги. Объектом внимания ученых становятся, кроме указанных выше, зоонимы (Н. Г. Рядченко), навионимы (Е. В. Антонюк), идеонимы – названия кинофильмов (Е. В. Кныш).

Выходят специализированные сборники «Русская ономастика» (1984), «Актуальные вопросы русской ономастики» (1988), «Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки» (1992). В сборниках помещен значительный ряд работ теоретического уровня одесских исследователей (статьи Ю. А. Карпенко, А. М. Скляренко, Л. М. Буштян, Н. И. Зубова, С. П. Ильева) и гостей – А. М. Бушуя (Самарканд), И. А. Стернина (Воронеж), В. Н. Михайлова (Симферополь).

Придя на кафедру русского языка, Юрий Александрович увлек коллег той областью ономастики, которая называется литературной ономастикой, и поэтонимикой, и ономапоэтикой. Об этом направлении исследований скажем ниже.

Ю. О. Карпенко. Публікацію своїх матеріалів з антропонімії – не літературної, а народної (чи за пам'ятками – історичної) – я почав досить пізно, з 1991 р., і маю по цій темі тільки десять статей, почавши з міркування про так звані «революційні» імена, що поширилися в 20 – 30 рр. у Росії і значно меншою мірою – в Україні, пор. *Депутат, Кім, Марлен, Владлена, Сталіна*. Ці міркування у співтворстві з О. Ю. Андрєєнко викладено в статті «Что такое СИЗИФ?» (Русская речь. – М., 1991, № 3. – С. 156-159). Аспіранти ж мої по цій проблемі почали захищатися з 1974 р. Першою була Л. В. Кракалія (українська антропонімія) потім, у 1984 р., В. О. Колесник (болгарська антропонімія). Через 10 років В. О. Колесник захистила докторську дисертацію (консультант – проф. А. К. Смольська) і нині завідує кафедрою

болгарської мови ОНУ. В 1986 р. особові імена представлені двома дисертаціями – О. Ю. Касім (українська антропонімія) та Л. П. Зайчикова (російська антропонімія Одеси). Були ще дисертації Д. О. Жмурко (1988) та С. Л. Брайченко (1999).

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Много внимания уделили одесские ономасты исследованию славянской теонимии. Профессор Ю. А. Карпенко изучил роль и место теонима *Велес* в славянском пантеоне, происхождение имен других языческих богов, уточнил функции отдельных божеств и их роль в мировосприятии наших предков. В 1982 году его ученик *Н. И. Зубов* защитил кандидатскую диссертацию «Древнерусская теонимия (Проблема собственного и нарицательного)», а в 2005 г. – докторскую «Слов'янські повчання проти язичництва в лінгвотекстологічному висвітленні». В исследованиях *Н. И. Зубова* вопросы изучения славянской теонимии получают преломление в плане их исторической достоверности и в плане их связей с идеями византийской и древнерусской христианской книжности. Тем самым возобновляется традиционный для учёных Одесского университета интерес к рукописной книжности славян (укажем только на деятельность *В. И. Григоровича*, *В. М. Истрина*, *В. Ягича* и др.).

Ю. О. Карпенко. У фреймі теонімії (переважно слов'янського язичництва) я став публікуватися ще пізніше, з 1995 р.: «Питання про найдавніші форми слов'янського язичництва» (*Acta onomastica. – Praha, 1995, т. 36. – С. 91-100*) і всього по цій темі написав 12 статей. І тут теж спочатку йдуть аспіранти. Власне, не аспіранти, а тільки один аспірант *М. І. Зубов*, який у 1982 р. захистив дисертацію «Давньоруська теонімія», але зате дуже хороший аспірант, бо в 2005 р. захистив докторську дисертацію, теж з проблем слов'янської теонімії, але вже на докторському рівні, з новою концепцією і широким колом джерел, у тім числі й грецьких. Додам одразу, що зі своїх аспірантів я консультував, окрім *М. І. Зубова*, ще тільки *Т. Ю. Ковалевську*, яка присвятила свою докторську дисертацію моделюванню емпатії. Консультував також ще трьох докторів наук, що підготували свої змістовні дисертації з актуальних лінгвістичних проблем, які не стосуються ономастики – *О. І. Бондаря*, *І. П. Бондаренка*, *Н. В. Бардіної*, які всі успішно захистилися: в 1999 р. у Києві. Проте у нас в ОНУ є ще один доктор наук з ономастики – завідувач кафедри граматики англійської мови *О. Ю. Карпенко* (консультант – проф. *І. М. Колегаєва*).

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Изучение ономастических аспектов в области славянских духовных древностей нашли продолжение в кандидатской диссертации *А. В. Юдина* «Проблемы ономастики русских заговоров» (1992). Позже этот талантливый исследователь, реализуя себя в кругу Московской

этнолингвистической школы *Н. И. Толстого* и Люблинской этнолингвистической школы *Е. Барминского*, издаёт научную монографию «Ономастикон русских заговоров. Имена собственные в русском магическом фольклоре» (М., 1997), а затем – не менее весомое исследование «Ономастикон восточнославянских загадок» (М., 2007). Здесь уместно подчеркнуть, что и сама тема славянской теонимии тоже была своеобразно подсказана *Н. И. Толстым*: по словам *Ю. А. Карпенко*, на одной из научных конференций примерно в середине или конце 70-х годов *Н. И. Толстой* упомянул в личной беседе, что хочет подвести черту под всеми своими предыдущими научными планами и полностью отдаться изучению архаичной славянской духовной культуры. Собственно под влиянием этой беседы и возникла теонимическая тема в Одесской ономастической школе: *Юрий Александрович* привёз тему из Москвы. А тогда работы самого *Н. И. Толстого* и его личные консультации также оказали огромное влияние на научное становление *Н. И. Зубова*, который, по его же самоопределению, всю жизнь ощущает свою причастность к Московской этнолингвистической школе, находясь на её отдалённой периферии. Кстати сказать, тема кандидатской диссертации *А. В. Юдина*, была, в свою очередь, стимулирована небольшим параграфом «К ономастике заговоров» из названной выше кандидатской диссертации *Н. И. Зубова*. Эти эпизоды являются частными, но живыми иллюстрациями того, как развивалась и росла Одесская ономастическая школа.

Укладач. Не стільки у надрах ономастики, скільки в окремих висловлюваннях людей, причетних до літературної праці, протягом багатьох десятиріч жевріла зацікавленість онімією, якою користувалися митці слова. У ХХ ст. зрідка з'являлися публікації лінгвістів, що стосувалися, як правило, історико-етимологічних розвідок про окремі власні наймення, які функціонували в тому або іншому художньому тексті. Врешті-решт у 1956 році кримчанин *В. М. Михайлов* захистив у Москві першу лінгвістичну дисертацію, присвячену функціонуванню власних імен: «Собственные имена в русской художественной литературе XVIII – первой половины XIX века, их функции и словообразование». Наявність такого напрямку досліджень для *Ю. О. Карпенка* не була таємницею. Більше того, він взагалі став першим дослідником літературної топонімії. А свою зацікавленість літературною онімією в цілому *Юрій Олександрович* передав учням і послідовникам. Так в Одеському університеті з'явилася й почала активно працювати група «літературних» ономастів, група, яка сьогодні є найвідомішою і виключно авторитетною в Україні і, мабуть, у Славії [так *Ю. О. Карпенко* називав сукупність слов'янських (за мовою й культурою) держав)].

Л. Ф. Фомина, Н. И. Zubov. Особое место в работе одесских ономастов занимают исследования в области специфики и функций собственно-го имени в художественном тексте. Теоретическим фундаментом для этого направления явилась статья Юрия Александровича «Имя собственное в художественной литературе», в 1986 году опубликованная в журнале «Филологические науки» и ранее представленная в Кракове как доклад на 13-м Международном конгрессе по ономастике (1978 г.). Но увлекаться этой проблематикой Ю. А. Карпенко начал гораздо раньше. «Для мене період захоплення українською літературною ономастикою розпочався в 1961-1963 рр., тоді як працювати в сфері російської літературної ономастики розпочав через 20 років, у 1981 р.», – пише Юрий Александрович в Предисловии к сборнику своих статей «Літературна ономастика» (2008) [10, с. 6]. Первоначально он обратился к творчеству В. Стефаника, исследовал функции топонимов в произведениях О. Кобылянкой, названия стихотворений М. Бажана, символический смысл центральных для онимии Т. Г. Шевченко названий – *Україна, Дніпро, Київ*.

С особой любовью были изучены лингвистические особенности произведений писателей, составивших славу литературной Одессы. Изпод пера одесских ученых вышли сборники статей «Язык и стиль произведений В. П. Катаева, К. Г. Паустовского, Л. И. Славина» (1987), «Язык и стиль произведений И. Э. Бабеля, Ю. К. Олеси, И. А. Ильфа и Е. П. Петрова» (1991), «Мова та стиль І. О. Буніна, М. Г. Куліша, Ю. І. Яновського» (1994), в которых значительное место занимают статьи по ономастике.

Ю. О. Карпенко. Сьогодні учасники Одеської ономастичної школи займаються літературною ономастикою мабуть найбільше. З одного боку, при поверховому підході, тут працювати легко, бо береш твір якогось письменника, бажано видатного – і ось тобі готовий матеріал – вибери звідти власні назви і аналізуй їх. Але при підході глибинному тематика цієї сфери дуже складна. Треба ж не просто взяти власні назви і (за словниками!) знайти їх етимологію. Це взагалі не творча, примітивна робота. Треба встановити роль, навантаження власних назв, їх взаємодію з іншими компонентами ідіостилю автора. Треба відповісти, чому творець ужив саме ці назви і не вжив інших. Щоб дати щось нове, а не просто як кажуть, “увести в науку новий матеріал”, треба багато працювати, багато зіставляти, а ще більше думати.

Л. Ф. Фомина, Н. И. Zubov. Традиционным стало изучение функционирования проприальной лексики в художественной литературе. Только перечень имен, чьи произведения изучались Ю. А. Карпенко и его учениками, составляет

солидный список: А. Блок, А. С. Пушкин, Леся Украинка, В. Стефаник, М. Бажан, Т. Г. Шевченко, М. Кулиш, Ю. Яновский, О. Кобылянская, М. Коцюбинский, О. Ольжич, П. Тычина, Е. Маланюк, О. Олесь, Г. Тютюнник, В. Земляк, Л. Костенко и др.

Ономастическому мастерству Лины Костенко посвящена серия статей Юрия Александровича и кандидатская диссертация его ученицы *М. Р. Мельник* «Ономастика творів Ліни Костенко», а затем и их совместная монография «Літературна ономастика Ліни Костенко» (Одесса, 2004), в которой рассмотрены все онимические разряды, обнаруженные в поэтических сборниках, поэмах и романах выдающейся современной украинской поэтессы. Как пишет рецензент этой книги В. М. Калинин, «исследованиям <...> об онимии Л. Костенко свойствен виноградский “напряженный историзм”, анализ функций и содержания поэтонимов опирается на контекст современной произведениям поэтессы и хронотоп отраженной в произведениях языковой жизни».

В. М. Калинин. В области литературной ономастики, как, собственно, и в любых других сферах лингвистической науки, Юрий Александрович стремился быть если не первопроходцем, то уж во всяком случае не осторожным последователем. Поэтому, убедившись в том, что и филологов, и писателей интересуется, прежде всего, литературная антропонимия, а ономастов в наибольшей степени топонимия, он п е р в ы м приступил к изучению топонимов, функционирующих в художественной литературе. Увидеть художественную ценность топонимической лексики, к тому же не столь уж обильной в произведениях В. Стефаника («Відтопоніміїні утворення в мові В. Стефаника», 1961) и О. Кобылянкой [«Функції топонім них назв у творах О. Ю. Кобилянської (до питання про топонімічну стилістику)», 1963; «Топоніміка художнього тексту (На матеріалі повісті О. Ю. Кобилянської “В неділю рано зілля копала...”», 1964] да еще совершить попытку теоретического обобщения («Стилистические возможности топонимических названий», 1963), мог только учёный абсолютно самостоятельный в отборе материала для исследования и талантливый в интерпретации, теоретических обобщениях и, как показало дальнейшее творчество Ю. А. Карпенко, в ономастической футурологии.

Ю. О. Карпенко. Колись я намагався обмежити літературну ономастику топонімією: «Стилистические возможности топонимических названий» (Питання стилістики української мови... Тези доповідей. – Чернівці, 1963. – С. 17-20), «Функції топонімічних назв у творах О. Ю. Кобилянської» (Творчість Ольги Кобилянської. Тези. – Чернівці, 1963. – С. 59-60). Але потім зрозумів, що таке обмеження є неправомірним.

Літературна ономастика не може обмежитися одним якимось розрядом онімів, а має охопити всі розряди власних назв. до яких звертається письменник. Геніальний вірш Бориса Пастернака, що був у 1931 р. опублікований з назвою «Другу», оскільки озвучувати прізвище *друга* вже було заборонено, а в 1938 р. друг був знищений, лише з виходом першого тому зібрання творів поета в 1989 р., коли буяла перебудова, повернув свою справжню назву «*Борису Пильняку*». До перебудови (наприклад, у малій серії «Библиотеки поэта» 1976 р.) хоч Б. Пильняк тоді був уже реабілітований, вірш називається «Другу». Такі речі виявляються ой як непросто.

В. М. Калинин. В середині семидесятих років Юрій Александрович зацікавився специфічною категорією висказування – названнями произведений художественной литературы. В первой своей статье он затронул проблему, которая для меня лично, как была, так пока и остаётся “приёмышем” в кругу задач поэтонимологии. Однако в связи с развитием исследований поэтонимосферы как целостной совокупности собственных имён, обладающей признаками системности, проблема заглавий художественных произведений и их частей (книг, глав, разделов и т.д.) по-видимому, получит не только новые исследовательские импульсы, но, скорее всего, найдёт новое направление изучения.

Ю. О. Карпенко. З 1975 р. я почав також публікувати статті про заголовки. Першою була стаття «Назва твору як об’єкт ономастики» (Повідомлення Української ономастичної комісії. – К.: Наук. думка, 1975. – Вип. 13. – С.3-10). Усього вийшло тільки шість статей цієї тематики. Заголовки – це ідеоніми, окремий розряд (фрейм) власних назв. Цього фрейму стосується кандидатська дисертація моєї аспірантки О. В. Книш про назви кінофільмів (1992). Але водночас заголовки, на відміну від інших різновидів ідеонімів, будучи компонентами, складниками художніх творів, безпосередньо входять до літературної ономастики, тобто проблематики, що стосується стилістики онімів, їх функцій у художньому (та іншому) тексті.

В. М. Калинин. В статье 1975 года Ю. А. Карпенко сформулировал мысль о двух способах изучения заголовков – “вертикальном” и “горизонтальном”. По сути их можно соотносить с литературоведческим и лингвистическим подходами. Первый так или иначе реализовывался в единичных публикациях. Второй же фактически стал своего рода know-how одесской ономастической школы. Ю. А. Карпенко писал: “Назвы творів – це власні назви. У принципі ними повинен займатися спеціальний розділ ономастики, але цього розділу ще не існує. Тому здійснення саме ономастичного підходу до назв творів, поряд з літературознавчим та мовознавчим підхода-

ми видається тим більш доцільним і своєчасним” [11, с. 29].

Укладач. Відповіді на певні запитання, що викликають у вчених, які вивчають творчу спадщину Ю. О. Карпенка можна знайти під час уважного перегляду бібліографічних покажчиків його праць. Так, власне, сталося, коли один з авторів колажу роздумував про причини багаторічного “мовчання” Юрія Олександровича у галузі літературної ономастики.

В. М. Калинин. В предисловии к собранию всех своих статей, касающихся литературной ономастики, Ю. А. Карпенко писал: “У житті я багато чим займався, але найбільше – мовознавством. А в мовознавстві найбільше – ономастикою. У межах цієї останньої чи не найбільше – літературною ономастикою”. Там же учёный отметил (и это в 2008 году!): “<...> літературна ономастика – дуже важка дисципліна. Майже все, написане про неї, н а л е ж и т ь д о “ п е р ш и х ш к и ц і в ” (розрядка моя. – В. К.), за якими рано чи пізно прийде глибше пізнання” [10, с.3]. Свой путь в литературной ономастике Ю. А. Карпенко выбрал изначально, а к 1981 году избрал и свой способ погружения в таинственные глубины семантики и поэтики собственных имен, функционирующих в художественных произведениях. Но вот вопрос: почему влюблённый в литературно-ономастические исследования учёный так долго (1964-1975 гг.) не публиковал своих работ в этой сфере? Ведь и 1975 г. со статьями о заголовках литературных произведений это всё-таки не 1981, когда в полную силу зазвучал новый голос учёного. Но, заглянув в библиографические указатели, я понял: да куда Юрій Александрович из литературной ономастики не уходил, а “молчание” было на удивление плодотворным. Если официальный срок обучения в аспирантуре равен трем годам, то выполненная под руководством Ю. А. Карпенко и защищенная в 1973 году диссертация Р. У. Таич «Имена собственные в произведениях М. Е. Салтыкова-Щедрина (на материале «Господ Головлёвых», «Истории одного города» и «Сказок») начиналась как минимум в 1970, а то и раньше. Диссертация К. Б. Зайцевой «Английская антропонимия и её стилистическое использование», защищенная в 1979 году начиналась не позднее 1976 года. А ведь были ещё публикации М. В. Карпенко по различным проблемам литературной антропонимии. Муза Викторовна начала заниматься ею ещё в черновицкий период (с 1965 года), а в Одессе продолжила свои исследования. Достаточно назвать такие знаковые работы как «Русская антропонимика. Конспект лекций спецкурса» (Одесса, 1970), «Ономастика в художественной литературе» (опубликована в материалах к XIII съезду славистов в Москве, 1976 г.), «Состав антропонимического словаря писателя» (Киев, 1976). А в

соавторстве с Л. П. Стычишиной (впоследствии диссертанткой Юрия Александровича) она вообще предложила один из первых опытов писательской ономографии («Структура словарной статьи в антропонимическом словаре А. П. Чехова» (Киев 1969, Киев 1976). О них Юрий Александрович не мог не знать и, конечно, не был равнодушным созерцателем. А ещё была диссертация Н. И. Зубова «Древнерусская теонимия (Проблемы собственного и нарицательного)», защищённая в 1982 году. И снова, оглянувшись назад, можно почувствовать “дыхание” 1979 года, когда, возможно, у Ю. А. Карпенко именно в процессе общения с Н. И. Зубовым формировались представления, озвученные на 13 Международном конгрессе ономастических наук в Польше «Специфика имени собственного в языке и речи». Именно в это время созревали и формировались те идеи, которые впоследствии оказали столь плодотворное влияние на развитие литературной ономастики.

Ю. О. Карпенко. Загалом на матеріалі української (з 1963 р.) та російської (з 1981 р.) літератури я написав 44 статті, включаючи й 6 загальнотеретичних робіт. Усі вони зібрані й видані у збірнику «Літературна ономастика» (Одеса: Астропринт, 2008. – 324 с.). Серед важливих робіт цієї проблематики хочу відзначити ще цікавий збірник «Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки» (К.: НМК ВО, 1992. – 164 с; відп. ред. Ю. О. Карпенко), а також те, що по даній темі захищено під моїм керівництвом 6 дисертацій про оніми в творах українських письменників, 5 дисертацій на базі онімів англійських письменників та 15 дисертацій про власні назви у російських письменників. Велика увага до літературної ономастики – одна з прикмет Одеської ономастичної школи.

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Исследования по литературной ономастике группируются вокруг следующих проблем: 1) теория ономапоэтики; 2) фольклорная ономастика; 3) сопоставление литературных онимов в произведениях украинских и русских писателей; 4) языковое взаимодействие литературных онимов в творчестве писателя; 5) перевод поэтонимов и проблема изучения переводных онимов.

Ю. О. Карпенко. Одеська ономастична школа зараховує в свій актив ще ряд монографічних досліджень. Ідеться про праці М. І. Зубова «Лінгвотекстологія середньовічних слов'янських повчань проти язичництва» (Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. – 336 с.); О. Ю. Карпенко «Проблематика когнітивної ономастики» (Одеса: Астропринт, 2006. – 325 с.); Л. М. Гукової та Л. Ф. Фоміної «Художественная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина: Словарь. Пособие для учителя» (Одесса: Фотосинтетика, 2004. – 191 с.; це видання «Словаря» присвячене

мені з нагоди мого 75-річчя. (Щиро дякую авторам за такий щедрий презент) і друга, розлогіша робота цих же авторів: «Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина: Словарь. Пособие для учителя» (Одесса: Астропринт, 2008. – 389 с.). У назві цієї останньої роботи змінилося тільки перше означення, але в самій цій змістовній роботі змін більше: тут враховано 114 праць (у першій – 47); вміщено 930 словникових статей (у першій – 535), самі ці статті подекуди розширені.

Список наймасштабніших публікацій нашої школи був би неповним без двох дуже цікавих монографій, виданих на базі кандидатських дисертацій з літературної ономастики: Т. І. Крупеньова «Функції власних назв у драматичних творах Лесі Українки» (Одеса: Астропринт, 2004. – 159 с.); Г. В. Шотова-Ніколенко «Онімний простір романів Юрія Яновського» (Одеса: Астропринт, 2009. – 165 с.).

Ми випускаємо також періодичне видання «Записки з ономастики». У цих «Записках» я – відповідальний редактор, а М. І. Зубов – заступник редактора. Колись цей збірник видавати було легко: відомий мільярдер і меценат Сорос через фонд «Відродження» виділив нам грант у 10 тисяч доларів, які геть усі пішли тільки на видання наукової продукції: окрім названого збірника факультет видавав за цей грант ще три періодичні збірники з мовознавства. Ці збірники всі й досі виходять, але гроші Сороса вже кінчилися. Платять самі автори, тому справа йде сутужно. Польща вміє якось так організувати свою науку, що там за всі наукові видання авторам, якщо не помиляюсь, завжди оплачували гонорар. У нас в Україні на гонорар учені не претендують, але й платити по 10 (і більше) гривень за сторінку власної праці теж не дуже хочуть. Тим не менш перший випуск «Записок з ономастики» вийшов у 1999 р., а в 2009 р. з'явився вже дванадцятий. Збірник має більше десяти рецензій (усі позитивні) і користується авторитетом у наукових колах України та за її межами.

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Помимо традиционных для ономастики объектов изучения – топонимов и антропонимов, в сборниках представлены работы по космонимии, зоонимии, теонимии, идеонимии; разрабатываются вопросы словообразования проприативов и ономастических единиц.

При этом исследования ведутся как в синхроническом аспекте, так и в диахроническом (статьи и кандидатская диссертация С. А. Красножана «Проблемы грамматического становления русской ойконимии (на топонимическом материале центральных областей РСФСР)» (1985), упомянутые выше работы Н. И. Зубова, Л. Ф. Фоминой. А выполненная под научным руководством Н. И. Зубова и защищённая в 2008 г. кан-

дидатская диссертация О. Н. Складенко «Изоморфизм та аломорфізм ойконімії США й України» дополняет эти аспекты типологической линией.

Укладач. Протягом двадцяти років Юрій Олександрович багато сил поклав на розвиток досліджень онімії у творах української літератури. Він і раніше неодноразово звертався саме до українського матеріалу, але наприкінці минулого і на початку нового століття він разом із своїми учнями зробив гігантський крок у розвитку літературної ономастики, побудованої на вивченні українського матеріалу. Та й самий матеріал, який він знаходив, заслуговував саме такого видатного дослідника. Досить назвати лише творчість геніальної поетеси Ліни Костенко, творчість, просякнуту величезною увагою до онімних засобів виразності.

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Третий этап развития Одесской ономастической школы ознаменовался переходом в 1992 году Ю. А. Карпенко на должность заведующего кафедрой украинского языка, а в связи с этим – углубленной работой над ономастическими единицами государственного языка Украины.

Это поэтапное представление деятельности Одесской научной школы, связанное с заведованием Ю. А. Карпенко последовательно всеми тремя лингвистическими кафедрами филологического факультета ОНУ, является весьма условным, поскольку увлечение именно проблематикой украинской ономастики было характерно для Юрия Александровича всегда. И всё-таки наступает качественно новый этап в ее изучении. Этот период жизни и творчества ученого можно охарактеризовать как новый творческий подъем. В 1999 году И. М. Железняк писала: «Тільки за останні п'ять років ним створено низку капітальних праць. Скажімо, скільки вже написано про козацькі реєстри 1649 р., але з'являються статті Ю. О. Карпенка, й читач дізнається про такі непізнані лінгвістичні риси українського антропонімікону 17 ст., які ніхто, крім Ю. О. Карпенка, не побачив (див., зокрема, збірник «Питання історичної ономастики України» – К., 1994)» [4, с. 4]. В последние годы жизни Юрий Александрович погрузился в изучение коренных вопросов украинского языка: его происхождение, этногенез и глоттогенез славян и украинцев на основе данных гидронимии, происхождения названий *Украина, Днепр, Дунай*. И везде Юрий Александрович говорил новое, глубоко аргументированное слово, предлагал новую интерпретацию известных этимологий. Особую страницу в работе ученого составило изучение этнической истории Украинских Карпат, где он, исследуя гидронимию и оронимию, обнаружил праславянские, фракийские, германские, иллирийские, кельтские следы. Обращался Ю. А. Карпенко и к исследованию этнонимов *гуцулы* и *лемки*.

Ю. О. Карпенко. Щоб закінчити розмову про ономастичні публікації, додам, що з 1996 р. написав ще три статті про етноніми. Сам я вважаю етноніми загальними назвами, але такі видатні вчені, як В. А. Никонов та О. С. Стрижак, рішуче розглядали їх як оніми. В усякому разі етноніми є близьким до онімів розрядом. У мене вийшли статті про назви гуцулів (1996), лемків (1996) та про статус східнослов'янських етнонімів (2008).

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Значительную роль в популяризации достижений Одесской ономастической школы сыграл инициированный Юрием Александровичем периодический сборник «Записки з ономастики» – первый в Украине сборник научных статей по данной проблематике, выходящий в Одесском университете с 1999 года.

Ю. А. Карпенко, его ученики и коллеги вели большую библиографическую работу. Они постоянно публиковали библиографические данные в журнале «Онома» (Бельгия) о работах славянских, украинских и российских ученых; издали 4 выпуска библиографического указателя работ Юрия Александровича [2; 3; 5; 6].

Достижения отечественной ономастики постоянно находят отражение в учебном процессе. В свое время Муза Викторовна Карпенко читала курс лекций по русской антропонимии и издала конспект лекций по этому курсу (1970), эстафету подхватила Т. Ф. Шумарина, которая и сейчас читает такой спецкурс студентам специальности «русский язык». В разные годы Юрий Александрович опубликовал программы спецкурсов «Українська ономастика» и «Русская ономастика» для студентов филологического факультета; издал программу школьного факультатива «Космічні назви».

ПЕРСПЕКТИВИ

Укладач. У супровідному листі до статті «Становлення і розвиток Одеської ономастичної школи» Юрій Олександрович написав мені, що крім роздумів про появу та розгортання ономастичних розвідок в Одесі, його чи не найбільше цікавить подальший розвиток ономастики, причому не лише в Одесі, а й в Україні в цілому. Тому у цій частині колажу читачі знайдуть не тільки інформацію про перспективи розвитку Одеської ономастичної школи, а й міркування вченого «про шлях у майбутнє науки про власні імена».

Ю. О. Карпенко. Перелік публікацій і навіть коротка їх характеристика окреслюють обсяг зробленого, але не визначають його сутності. Про сутність більше говорить проблематика, напрямок. Проблематику нашої школи уперше, мабуть, я намагався стисло сформулювати в передмові до збірника наукових праць «Актуальные вопросы русской ономастики», який нам вдалося видати через навчально-методичний кабінет вищої освіти

ти при Мінвузі УРСР у 1988 р. Своє сучасне розуміння проблематики (і, отже, специфіки) Одеської ономастичної школи спробую сформулювати нижче.

1. Що становить собою сукупність власних назв мови? Раніше на це питання у нас, як і в більшості ономастів, була відповідь: сукупність власних назв становить *систему*. Уточнення: окрема система займає історично сформовану порівняно невелику територію (наприклад, Буковину, Полісся, Волинь, Крим). Система реалізується в дусі німецького мовознавця ХХ ст. Йоста Тріра: семантика кожного оніма зумовлена і обмежена значеннями семантично суміжних з ним онімів. Система включає тільки оніми певного розряду. Та ж Буковина має топонімічну систему, антропонімічну систему, зоонімічну систему тощо. У мене є з десятків статей, де онімічна система витлумачується приблизно в цьому дусі.

Тепер же прийшло розуміння того, що оніми не можуть бути витлумачені тільки на ґрунті їх зв'язку з іншими онімами, оскільки не можна оминати їх зв'язку з денотатами – з тими предметами, які вони означають. Треба говорити, отже, не про системи, а про фрейми – приблизно так, як їх розумів американський мовознавець Чарлз Філмор. Кожен фрейм охоплює всі оніми певного розряду, що існують у мові, тобто український топонімічний, антропонімічний, зоонімічний фрейми тощо, притаманні всім носіям української мови. Але вони, ці фрейми існують у ментальному лексиконі різних носіїв мови і при цьому в кожному випадку, у кожній людині мають свою специфіку. Хтось знає топоніми *Сторожинець* і *Вилково* (чи бодай один з них), а хтось не знає. Для когось топонім *Київ* (ним як назвою столиці володіють усі українці і майже всі європейці) включає ще більше сотні топонімів, а для когось – тільки один *Хрецастик*. Розуміння власних назв як концептів, що формують онімічні фрейми і знаходяться у ментальних лексиконах носіїв мови, найдокладніше висвітлено в роботах Олени Карпенко.

2. Скільки є фреймів і які саме власні назви мови вони включають? Ми вважаємо, що практично в кожній мові світу існує дев'ять фреймів. Це знову ж таки найґрунтовніше виклала О. Карпенко. Найбільше відомі і найкраще вивчені антропоніми (іменування людей) і топоніми (географічні назви). До окремих фреймів також належать: 3) теоніми (імена божеств), 4) ергоніми (власні назви найрізноманітніших – виробничих, торговельних, політичних, суспільних, навчальних, конфесійних – об'єднань людей), 5) зооніми (клички тварин), 6) космоніми чи астроніми (назви небесних тіл, також їх сполучень і їх частин), 7) хрононіми (власні назви часових відрізків та подій), 8) ідеоніми (власні назви духовних предметів – заголовків, назв журналів, газет, картин,

скульптур, вистав, музичних творів, кінофільмів і под.), 9) хрематоніми (власні назви матеріальних предметів, що не є топонімами – кораблів, поїздів, діамантів і золотих самородків тощо). Буквально кожен з фреймів поділяється на дрібніші групи – свої частини.

У складі кожного фрейму наявні різні групи, різновиди, які не є окремими фреймами, а становлять лише його частину. Ця частина в свою чергу (але не завжди) може теж ділитися на частини. Такі групи, частини фреймів вже називалися стосовно ідеонімів та хрематонімів. До хрематонімів ми відносимо й власні назви дерев (дендроніми) та інших рослин. Таких власних назв (не слід плутати із сортовими назвами: їх безліч – наприклад, гладіолусів більше 2000, троянд більше 6000, тому вони не відповідають сенсові власних назв своєю суттю), що належать окремим одиничним рослинам, є мало. Чи не половина всіх українських дендронімів знаходиться на хуторі Надія, де брати Тобілевичі запровадили традицію давати кожному дереву власне ім'я. Пор. у вірші Володимира Бровченка: «На Хуторі дубочка *«Охоронця»* / За нас обох ти, брате, посадив./.../ І то нічого, що дубок маленький / Серед поіменованих дерев./ *Іван, Панас, Онук і Соловейко.* / *І Вартові, і Маркова сімейка,* / *І молоде гілля Степовикове* / На наше задивлялися маля» [1].

Такі групи назв, що є частинами фрейму, не можна рівняти в правах із самостійними фреймами (що нерідко чинять дослідники власних назв). Ці групові складники одного фрейму, як правило (але не завжди) генетично пов'язані між собою. Так, для добре вивченої антропонімії відомо, що в кожній мові, у кожному суспільстві був древній період, коли вживалося тільки одне ім'я, а значно пізніше у зв'язку з майновою та суспільною диференціацією людей з'явилося друге, додаткове ім'я, переважно утворене від імені батька – патронім, попередник сучасного по батькові. Патронім з часом став спадковим, переходячи на третє й наступні покоління. Тим самим патронім перетворився на прізвище, і сам як окремий компонент іменування зник. Так сталося в більшості європейських мов – польській, чеській, французькій, італійській, німецькій мовах. У російській мові, у зв'язку з високою престижністю по батькові (довго ця форма дозволялася тільки дворянам), ця форма збереглася паралельно з прізвищем, існуючи й досі, хоч суто антропонімічно вона є зайвою. Це рівною мірою стосується й українського по батькові. Колись, приміром, діти *Івана Василенка* звалися *Іваненками*. Один з них, Петро Іваненко, мав дітей Петренків. Так само Степан Петренко мав сина Степаненка. А ось коли діти цього Степаненка, який звався *Василем*, зберегли наймення *Степаненко*, не ставши *Василенками*, патронім *Степаненко* перетворився на прізвище. А сам патронім як компонент зник. Якщо *Василь*

Степаненко був визначною фігурою, приміром полковником чи навіть сотником, то він міг у російській документації іменуватися *Василем Степановичем Степаненком*. Такі ситуації й закріпили по батькові в українській мові, хоч С. М. Пахомова показала, що по батькові має в Україні також і рідне, не запозичене коріння.

Особлива тричленна формула іменування, цілком відмінна від російської, розвинулася в латинській мові: *Публій Овідій Назон, Марк Тулій Цицерон*. Газета «Труд» подала таку цікавинку: іменування одного римського консула включало 37 компонентів (24 липня 2009 р.): Квінт Помпей Сенеціон Росцій Мурена Секст Юлій Фронтин Силій Деціан Гай Юлій Єврит Геркуланій Луцій Вибулій Пій Августин Альпин Беллицій Соллерт Юлій Апри Дуценій Прокул Рутіліан Руфин Силій Валент Валерій Нігер Клавдій Фуск Сакса Урутіан Сосій Приск. Пам'ятаю офіційне комюніке ТАРС про зустріч у Москві радянського уряду з королем Непалу. Три чверті цього величельного документа займало повне офіційне ім'я короля.

3. Що єднає всі оніми й відрізняє їх від апелятивів? Різницю між власними та загальними назвами іноді надто спрощують. Зокрема, коли заявляють, що власні назви пишуться з великої літери, а загальні – з малої. Але ж це змісту не стосується, це формальна відмінність, яка нерідко порушується. Трапляється, що з малої літери пишуться власні назви (*сонце, місяць, земля* – у сенсі «планета» тощо), а з великої – загальні (наприклад, автомобілі «*Волга*», «*Жигулі*» та ін.). Поза тим велика літера має, окрім виділення власних назв, ще дві функції – граматичну (початок нового речення) та стилістичну – вираз поваги (звертання *Ви*, а не *ти* у листах, підкреслення поваги: *Президент, Герой України*). Іноді виділяють 3, 4, 5 розбіжностей між онімами та апелятивами. І. І. Ковалик, якщо пам'ятає мені не зраджує, називав 26 відмінностей власних та загальних назв. Але якщо дивитися в корінь, то різниця лише одна – масштаб. Власними є ті назви, що мають тільки одного носія, а загальними – ті, що мають багато носіїв або іменують те, що на окремих носіїв не поділяється: речовини (*молоко, пісок*), абстрактні назви (*мудрість, краса*). А вже від цієї кардинальної розбіжності власних та загальних назв ідуть інші, похідні. Зокрема загальні назви є носіями понять (всі *столи* чи *олівці* поєднуються в поняття 'стіл', 'олівець'), а власні – ні. Всі *Олександр* чи *Анастасії* не поєднуються в поняття 'Олександр', 'Анастасія', а є омонімами. Кожна відома даній людині *Анастасія* становить окремий концепт у голові цієї людини.

4. Що таке варіанти й синоніми власних назв, як їх розрізнити і як поєднати? Більше 40 років тому я опублікував статтю «Топонімічні варіанти» («Ономастика». – К., Наук. думка, 1966. – С. 29-36), де висновую: «Коренева спільність

є необхідною умовою існування топонімічних варіантів, а різнокореневі назви одного об'єкта до варіантів не належать, а є синонімами, наприклад *Івано-Франківськ* – колишній *Станіслав*; укр. *Німеччина*, рос. *Германия* (додам ще нім. *Deutschland*, фр. *Allemagne*)».

А якщо вийти за межі топонімів? Ось приїхала *Савета* з села до міста, ставши студенткою, і вже на першому курсі почала іменувати себе *Свстою*. Ця зрусифікована форма фонетично дуже близька до *Савети* (таку форму фіксує й І. Трійняк), але генетично вже сходиться не до *Єлизавети*, а до *Світлани*. Явний синонім стає не менш явним варіантом. У цьому прикладі переходові синоніми у варіант сприяє фонетика. А як бути з формами *Шевченко, Тарас Шевченко, Т. Г. Шевченко, Тарас Григорович Шевченко*, формою тільки імені, якою нерідко користуються поети (і не тільки вони), пор. геніальні рядки М. Рильського: «Земля, яку сховає Тарас / Своїми босими ногами, / Земля, яку зросив Тарас / Своїми росами-сльозами». Це усе синоніми. Думаю, що тут усе ж треба говорити про різностильові, різнофункціональні варіанти. Бо семантика абсолютно тотожна, а в мові абсолютні синоніми – велика рідкість, і мова намагається їх якимось диференціювати. Пор. ще *Царицин* (і оборона *Царицина*) > *Сталінград* (і *Сталінградська битва*) > *Волгоград*. Пор. також топонімічну нісенітницю з *Кіровоградом*. До *Єлизаветграда* чи *Зінов'євська* повертатися недоречно, а звертатися де *Січеслава* начальство чомусь не хоче...

Розуміючи дискусивність цієї проблеми і запрошуючи бажаючих до дискусії, уважаю, що *Шевченко* і *Тарас, Івано-Франківськ* (явний варіант – *Франківськ*) та *Станіслав* (явний варіант – *Станіславів*) є все ж скоріше варіантами, а не синонімами. Тобто для того, щоб різні оніми функціонували як варіанти назви одного об'єкта, їх однокореневість не є обов'язковою. Обов'язковою є одночасність їх функціонування.

5. Основним напрямком зацікавлень в Одеській ономастичній школі є літературна ономастика. І я, і Микола Зубов, і Людмила Фоміна прийшли до літературної ономастики від історико-етимологічної, як це зробив і Євген Степанович Отін, що очолює Донецьку ономастичну школу. Уже його наймасштабніший учень Валерій Калінкін фактично одразу почав з літературної ономастики, за його термінологією – поетики оніма чи поетонімології. Взагалі, між цими двома ономастичними школами найбільше спільності напрямків та інтересів. Київська ономастична школа сформована передусім відділом ономастики Інституту української мови НАН України та посилена ономастами Києво-Могилянської академії й Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, займається переважно (а хтось і виключно) історико-етимологічною оно-

мастикою, передусім топонімікою, досягши тут визначних успіхів. (І. М. Железняк, В. П. Шульгач, В. В. Лучик, С. О. Вербич та ін.). Цей напрямок панує також в Ужгородській ономастичній школі, але з перевагою антропонімії, а не топонімії. Школу очолює Павло Павлович Чучка (закарпатська антропонімія). Сюди входять такі яскраві вчені, як Світлана Пахомова (слов'янська антропонімія), Михайло Сюсько (зоонімія), Любомир Белей (літературна антропонімія; вчений відстоює термін літературно-художня антропонімія) та ін. Не знаю, чи можна говорити про Львівську ономастичну школу, хоч там працюють такі визначні ономасти, як Михайло Худаш та Ірина Фаріон (обидва вивчають антропонімію в історико-етимологічному напрямку, Худаш – з нахилом виведення всіх топонімів та етронімів з власних імен людей), продовжуючи визначні ономастичні традиції Лукії Гумецької та Юліана Редька. В усякому разі львівські ономасти традиційно концентрують свої зусилля навколо антропонімії в її історико-етимологічному осмисленні. Щось подібне, але з перевагою топонімічних напрямків можна сказати і про сучасну Чернівецьку ономастичну школу. Тут треба окремо назвати Ярослава Редьку. Зусиллями Наталії Колесник тут також інтенсивно розвивається фольклорна ономастика, у якій великих успіхів досяг колишній мій учень Олексій Юдін (кілька монографій), який тепер переважно працює за кордоном.

ВИСНОВКИ

Ю. О. Карпенко. Загалом Одеську ономастичну школу, як і всі інші ономастичні школи України, можна зіставити (хай жартома) з окремою землею України-Русі періоду її феодального поділення. В часи Володимира Святого і Ярослава Мудрого, в період найвищого посилення Київської Русі вона була єдиною і могутньою державою. В українській ономастиці так було в період діяльності Кирила Кузьмича Цілуйка. Сам він в науці не мав таких високих досягнень, як, приміром, Олексій Сильвестрович Стрижак. Але мав видатний організаторський талент, який швидко й енергійно поєднав і значно розвинув усі наявні в Україні ономастичні сили. Один за другим виходять збірники наукових праць, утворюється Українська ономастична комісія, що видає свої «Повідомлення». Пам'ятаю час, коли я кілька років буквально щомісяця їздив на наукові ономастичні конференції. Після смерті К. К. Цілуйка, закриття «Повідомлень УОК» (нині вони, здається, поновлені) і одночасному активному розвитку ономастики не тільки в Києві, а й в усіх вузівських містах ономастична єдність за відсутності другого К. Цілуйка розпалася на окремі “землі” – школи.

Зрештою це закономірний процес зростання й зміцнення. Але результатом його має стати

ущільнення і єднання ономастичних сил. Тут багато важитимуть спільні загальноукраїнські і загальнослов'янські роботи, за які вже активно й результативно взялися польські ономасти. Я в кількох своїх статтях пропонував як загальноукраїнські теми: а) футурологічне обстеження динаміки особових імен не за фіксацією найменш новонароджених дітей, а за уподобаннями українців репродуктивного віку; б) діалектологічне вивчення і картографування фонетичних і словотвірних варіантів антропонімів (*Хома – Фома, Назар – Назарій*) [20]. Ряд учених (найбільше Й. О. Дзєндзелівський та представники Тернопільської ономастичної школи) говорить про топонімічний діалектологічний атлас. Зворотний топонімічний словник, укладений Д. Г. Бучком для ойконімів за довідником 1946 р., має бути побудований спільними зусиллями на базі народних записів для кожного з розрядів власних назв, зокрема й для прізвищ. Написаний П. П. Чучкою чудовий словник прізвищ Закарпаття має бути створений для кожної області України. При цьому варто не змішувати національності різних громадян України. Треба також налагодити систематичну бібліографічну службу з ономастики.

Укладач. Можливо, прискіпливий читач побачить у колажі повтори, які інколи дійсно в ньому трапляються. Якщо йдеться про одні й ті самі факти, про одні й ті самі події важко і навіть неможливо повторів уникнути. Виправданням тут може бути лише бажання укладача передати перегуки між Учителем і учнями, зберегти живий голос Юрія Олександровича, який несе нам не просто інформацію про те, що вже відбулось, а кожною фразою нагадує: зроблено, зроблено, зроблено... Але мало, але не все. Колись, ще на порозі юності мені довелося прочитати дивовижну книжку В. Смілги «Очевидное? Нет, ещё неизведанное». Вона відкривалася епіграфом зі словами великого І. Ньютона: «Не знаю, каким я могу казаться миру, но самому себе я представляюсь ребёнком, который играет на берегу и развлекается тем, что иногда отыскивает красивую раковину или камешек, более яркий, чем обычно, в то время как великий океан истины неисследованной расстилается передо мной». Майже ці самі слова про ономастику, принаймні, про літературну, всією своєю творчістю говорив і знову промовляє нам Юрій Олександрович Карпенко. Тому й звучить після завершуючих розмову слів учнів, як напутнє слово, голос УЧИТЕЛЯ.

Л. Ф. Фомина, Н. И. Зубов. Если говорить о новом, сегодняшнем этапе ономастической науки в целом и его отражении в исследованиях одесских ученых, то следует подчеркнуть поворот к антропоцентризму, когнитивизму и дискурсивности. Осознание проприативов как важной составляющей когнитивно-коммуникативной системы языка открыло дорогу для развития ког-

нитивного направлення в сучасній ономастиці. В цій зв'язі визначальною стала монографія дочки Юрія Александровича Єлени Юрьєвни Карпенко «Проблематика когнітивної ономастики» (Одеса, 2006) і її докторська дисертація «Когнітивна ономастика як напрям пізнання власних назв» (К., 2006). Один із рецензентів книги Е. Ю. Карпенко В. В. Лучик підкреслював значення цієї роботи: «Уже саме по собі звернення до окресленої проблеми є сміливим рішенням, бо, поперше, відповідного досвіду немає в слов'янській і європейській ономастиці, по-друге, розкриття суті й механізму семантичної трансформації в мозку людини такого специфічного класу слів, якими є власні назви, належить до надскладних наукових завдань, по-третє, автор здійснивала свій задум на матеріалі кількох мов...» [16, с. 144].

Оглядаючись назад, можна сміло сказати: зроблено багато. Одних тільки кандидатських дисертацій по проблемам імені собственого за-

щищено одескими ономастологами около сорока. І завжди поряд з учениками і послідовцями знаходився професор Ю. А. Карпенко, вдихновляючи, ділячись думками, стимулюючи рухатися вперед. «Его умение быть Первым, быть генератором идей не только в личном творчестве, но и в определении путей для своих учеников, широта и многогранность таланта Ученого и Учителя поражают воображение. Он создал поистине лучшую, известную и почитаемую далеко за пределами Украины школу литературной (и не только! – Н. З., Л. Ф.) ономастики» [8, с. 11].

Ю. О. Карпенко. Завдань, які можна виконати, як правило, тільки спільними зусиллями всіх чи бодай багатьох ономастів, – море. Мабуть настав час звернути увагу ономастів на ці завдання та на осмислення і формулювання нових завдань. Перехід до таких спільних тем не ліквідує витворені вже ономастичні школи, а піднесе їх на вищий рівень наукового розвитку.

Уклад В. М. Калінкін

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровченко В. Присвяти / В. Бровченко. – Літературна Україна ; 2009, 9 квітня.
2. Бушуй А. М., Колесник В. А. Библиографический указатель по ономастике, славянскому и общему языкознанию. Профессор Юрий Александрович Карпенко / А. М. Бушуй, В. А. Колесник. – Самарканд, 1987.
3. Єрмошкін С. М. Бібліографічний покажчик з ономастики, загального та слов'янського мовознавства. Юрій Олександрович Карпенко / С. М. Єрмошкін. – Одеса : ТОВ «Друкарський двір», 1993.
4. Железняк І. М. Юрій Олександрович Карпенко / І. М. Железняк // М. І. Зубов, В. О. Колесник. Юрій Олександрович Карпенко: Бібліографічний покажчик. Вип. 3. / М. І. Зубов, В. О. Колесник. – Одеса : Астропринт, 2000. – С. 4-8.
5. Зубов М. І. Юрій Олександрович Карпенко: Бібліографічний покажчик. Вип. 4. / М. І. Зубов. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006.
6. Зубов М. І., Колесник В. О. Юрій Олександрович Карпенко: Бібліографічний покажчик. Вип. 3. / М. І. Зубов, В. О. Колесник. – Одеса : Астропринт, 2000.
7. Калінкін В. М. «Тайный смысл их царственных имен» / В. М. Калінкін // Восточнославянский лингвистический сборник: Выпуск восьмой. Сборник научных трудов / Редколлегия: Е. С. Отин и др. – Донецк : Донеччина, 2002. – С. 3-19.
8. Калінкін В. М. Ю. А. Карпенко как зеркало славянской поэтономологии / В. М. Калінкін // Філологічні дослідження : Збірник наукових праць з нагоди 80-річчя члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Юрія Олександровича Карпенка. – Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова : Філологіч. ф-т. – Одеса, 2009. – С. 8-11.
9. Карпенко М. В. Антропонимический словарь русских сел Одесской области / М. В. Карпенко // Перспективы развития славянской ономастики / Отв. ред. А. В. Суперанская, Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1980. – С. 194-202.
10. Карпенко Юрій. Передне слово / Юрій Карпенко // Карпенко Юрій. Літературна ономастика: Збірник статей / Юрій Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 3-6.
11. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана) // Літературна ономастика: Збірник статей. / Ю. О. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 29-37.
12. Карпенко Ю. А. В. И. Григорович – зачинатель ономастических исследований в Новороссийском университете / Ю. А. Карпенко // Профессор Виктор Иванович Григорович: Тезисы докл. – Одесса, 1991. – С. 20-23.
13. Карпенко Ю. О. Походження астрономічних назв / Ю. О. Карпенко // Українська мова і література в школі. – 1971, № 4. – С. 87-91.

14. Карпенко Ю. О. Початок топонімічних студій у Новоросійському університеті (1865-1880) / Ю. О. Карпенко // IV Республіканська ономастична конференція: Тези. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 201-203.
15. Касім Ю. Ф. Мовні засоби комічного у творах українських радянських сатириків і гумористів: Програма спецкурсу для філологічного факультету./ Ю. Ф. Касім. – Одеса, 1972.
16. Лучик В. В. Про нові напрями української ономастики / В. В. Лучик //Філологічні дослідження: Збірник наукових праць з нагоди 80-річчя члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Юрія Олександровича Карпенка. – Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова: Філологіч. ф-т. – Одеса, 2009. – С. 144-146.
17. Павлюк М. В. Мовна характеристика назв поезій П. Г. Тичини / М. В. Павлюк // Павло Тичина: Збірник статей. – Одеса, 1962. – С. 264-267.
18. Павлюк М. В. Питання ономастики на сторінках «Записок Одесского общества истории и древностей» / М. В. Павлюк // IV Республіканська ономастична конференція : Тези. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 204-205.
19. Павлюк М. В. Питання ономастики на сторінках «Записок одесского общества истории и древностей» / М. В. Павлюк // Питання сучасної ономастики. – К. : Наук. думка, 1976. – С. 109-113.
20. Карпенко Ю. О. Футуристична ономастика (особові імена) / Ю. О. Карпенко // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2007. – Т. 12, вип. 3. Філологія : мовознавство. – С. 5-10; Спроба футуристичної ономастики (чоловічі імена) // Λογος ὀνομαστικῆ, 2008. – № 2. – С.25-28.
21. Самодурова В. В. Федор Евстафьевич Петрунь. Библиографический указатель. / В. В. Самодурова. – Одесса : ОГУ, 1981. – 15 с..
22. Стрижак А. С. Состояние и перспективы развития ономастики Украины / А. С. Стрижак // Перспективы развития славянской ономастики / Отв. ред. А. В. Суперанская, Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1980. – С. 374-383.
23. Супрун А. Е. Юрий Александрович Карпенко / А. Е. Супрун // Бушуй А. М., Колесник В. А. Библиографический указатель по ономастике, славянскому и общему языкознанию. Профессор Юрий Александрович Карпенко. – Самарканд, 1987. – С. 5-15.